

Begravenis van een Belgisch officier.

we ons gelaten met ziel en lichaam overgeven. Is er iemand onder u bezwaard, zeg het mij! In den naam van God vergeef ik u alle zonden. Wij gaan naar den Hemel, God is met ons.... »

En allen lagen geknield onder de grauwe gewelven, de handen gevouwen, de oogen gericht op den deken, die de aanwezigen bemoedigde en zelf het grootsche voorbeeld van berusting gaf...

Zou de dood nu komen?

Telkens stelde men die vraag...

De namiddag verliep traag.

Eensklaps bedaarde 't geweld. Vreemd daalde de stilte neer.

« Als er nog burgers zijn, dat ze vluchten! » riepen soldaten die langs de ruïnen liepen.

« Haast u, er zijn hier voituren. »

En militairen boden hulp. Welk een uittocht! 't Was volop avond geworden, maar de laaiende vlammen braken de duisternis. Men moest over puin, langs gaten, sommigen vielen er in, schreeuwden om hulp en soldaten hielpen de dompelaars boven.

« Ik ook vluchtte dien avond », vertelde ons iemand. « 't Was een schrikkelijke stonde. Aan mijn arm had ik een oud moederke van mijn kennissen. »

« Laat mij maar achter en sterven, ik ga dat toch niet overleven » had ze gezegd.

Maar ik dwong haar mee te gaan. Ge kondt toch geen mensch in die helle achterlaten.

't Is waar, in die eerste oogenblikken was het ieder voor zijn eigen, maar 'k zou er toch heel mijn leven wroeging over gehad hebben. Zoo doolden we dan voort. Al met eens vielen we: Ik voelde vocht, 't was bloed. We waren gestruikeld over een dooden soldaat.

« Laat mij maar liggen », kermde het moederke weer.

Maar we doolden voort. Dan weer hoorden we een slag en stonden we midden in een wolk van rook en stof. Vlak bij ons was een huis getroffen. We moesten blijven staan, tot die wolk opgetrokken was.

« Kom », zei ik dan, « we zijn er haast. »

Maar 't was nog een heel eind naar de Hooge Brug. En daar zaten we weer midden in het geschut. Hoe we er door geraakt zijn, ik weet het niet, maar eindelijk toch hadden we het brandend Diksmuide en ook het brandend Kaaskerke achter ons. En overal zat de roode gloed van het vuur, boven Pervijse en Stuivekenskerke, Ramscapelle tot Nieuwpoort en de zee. We konden nu wat trager stappen. 't Was een heele processie op den weg en nergens een plaatsje om te rusten, want alle huizen, schuren, stallen, die we voorbij kwamen, zaten vol vluchtelingen en soldaten. Velen sliepen onder den blooten hemel. Met het moederke aan mijn arm nog altijd en haar voort sleurend geraakten we na drie uren te Avekapelle en daar vonden we dan toch wat stroo.»

Ziedaar een van de vele verhalen, naar waarheid verteld.

En toch waren er nog menschen te Diksmuide achter gebleven, vrijwillig, lieden, die niet heen wilden gaan en ouden of gebrekkigen, welke zichzelf niet konden helpen en vergeten werden.

Een der treffendste gevallen is dat van de groot-juffrouw van het begijnhof, de non Vercecke.

Ze had met begijnen en allerlei vrouwen en zieken in een kelder geschild, onder een klooster, omdat het begijnhof zelf zoo beschoten werd.

Toen de vlucht begon na deze geweldige beschieting, zoo juist beschreven, wilde de groot-juffrouw, dat eerst alle anderen geholpen werden. Zij werd dan in al die verschrikking verge-

ten en daar ze al lang lam was en zich niet bewegen kon, beteekende zulks zeker den dood. En welk een sterven!

De edele vrouw zat in haar zetel en daarin vond men haar eenige dagen later. Biddend was ze de eeuwigheid ingegaan; dat zag men aan haar op 'den paternoster gevouwen handen.

« Ik heb mij al lang aan het denkbeeld gewoon gemaakt te sterven », had ze even voorde vlucht nog gezegd.

De groot-juffrouw bezweek van honger of van een hartkwaal.

Tal van burgers lagen ook onder het puin bedolven. Nooit zou men met zekerheid hun lot kunnen bepalen.

Engelsche ambulanciëwagens hielden intuschen ook voor het stadhuis stil. Door een granaat- en kogelregen waren zij tot hier gereden, allerlei moeilijkheden overwinnend. Dokters, chauffeurs, verplegers, allen toonden de meeste zelfopoffering.

Men haalde de gewonden uit de kelders.

Ook naar de ambulansen begaven ze zich. In een speelden zich vreeselijke tooneelen af. Naast het gebouw woedde brand en weldra zouden de vlammen ook die hulppost aantasten. En de gewonden wisten het.

Men trachtte hen gerust te stellen. De ambulanciëwagens zouden komen. Men moest wat geduld hebben, want ze waren op weg en 't was lastig.

Zoo sprak men en de dokters en aalmoezeniers behoeschten hun eigen angst, maar voelden zelf hun harte van ongeduld bonzen.

De wagens waren eindelijk daar, maar nu vreesden al die lijdens vergeten te zullen worden. Of misschien zou er geen plaats meer zijn....

En in bedden richtten zich zieken op bij wie door de inspanning verbanden sprongen, zoodat 't bloed uit de wonden gудste. Angst laaide in hun blik, wrong zich op hun wezen, uitte zich in den kreet:

« Red me! Red me! »

En soldaten beijverden zich om allen heen te brengen uit de helle, waar granaten ontploften te midden der laaiende vlammen.

Dan reden de wagens heen met hun droevigen last.

Men zag ook nog groepjes burgers. Als schimmen kropen ze uit gaten en holen. Sommigen trachtten nog wat have mee te nemen. Anderen rilden in den nacht. Hier en daar lagen kleederen, doeken, mantels uit winkels, waaruit de soldaten hun voorraad gehaald hadden om zich in de loopgraven te beschutten. En ook menige banneling nam een stuk op, om het huiverend lichaam te dekken.

De Duitschers hadden Diksmuide in brand en in puin geschoten, maar al hun aanvallen, zowel bij Beerst als 't Bloedputteken, bij 't station en op 't kanaal, stuitten af op den heldenmoed der Belgen en Franschen. Dan werd er in 't bloederig slijk, tusschen dood en gewonden, een strijd van man tegen man geleverd, terwijl de kanonnen en geweren de rijen van aanrukkende

reserven neervelden, zooals de zeis van een landman 't koren maait....

« Hoch, hoch » tierde soms de vijand, meenend de armzalige loopgraaf genomen te hebben.

Doch eensklaps doken uit een volgende gracht, beslijkte, bebloede verdedigers op, wien de wil, om het stedeke te behouden de afmatting in strijd lust veranderde. En de stapels lijken werden hooger en het noodgeschrei van gewonden klonk scherper.

IX.

De strijd bij Tervate. — De Duitschers over den IJzer. — Diksmuide wordt nog verdedigd.

Zoo ging het dus bij Diksmuide toe.

De Duitschers offerden er regimenten volk, meestal jonge mannen, veel studenten uit den besten stand. Soms brachten de aanvallers een walm van alkohol mede. Dronken stuurde men hen in den storm en in den dood.

Maar al die aanvallen mislukten. Soms weken de onzen uit een deel van een loopgraaf, maar in een heftigen tegenaanval wierp men den grijzen vloed terug.

Te Beerst, te Eessen, te Woumen zag men de detachementen vertrekken. En terug keerde dan een stroom van gewonden en een geteisterde groep, wie de huivering over het wezen lag, de overlevenden, de gevluchten welke onthaald werden op scheldwoorden en hoon.

Neen, 't ging niet bij Diksmuide en de Duitse staf zocht een andere plaats, om door te breken. Zijn keus viel op Tervate, een gehucht aan den IJzer, ten Noorden van Diksmuide, tegenover het dorp Keiem.

Er was vroeger een brug over den weg van Keiem naar Stuivekenskerke en Pervijse.

Van hier tot Schoorbakke maakt de rivier een scherpe bocht en de Duitschers meenden daar een voor de Belgen zwakke plek te zullen vinden.

En inderdaad was de plek zwak, nu men aan onze zijde met zulk een zwakke troepenmacht stond en de beloofde hulp der Franschen maar uitbleef. Keiem, zooals we gezien hebben, was verloren gegaan en dus kon de tegenstander daar den rechteroever van den IJzer bezetten en met geschut en vooral met machinegeweren van de kronkelingen gebruik maken om de Belgen in de flanken te bestoken.

In dezen sektor lagen de drie regimenten van de 4^e divisie:

Het 8^e, 10^e en 13^e linie.

Het 8^e was belast met de verdediging der brug van Tervate. Deze was opgeblazen, maar bij het gehucht lag een schip waarvan de Duitschers gebruik zouden maken.

Het 2^e bataljon van 't 8^e lag ten Zuiden en het 3^e ten Noorden der brug, terwijl het 1^e, dat al zware verliezen geleden had, in reserve was te Stuivekenskerke, tien minuten van daar. Voor alle voorzorgen en omdat de linie toch zoo flauw

bezet was, plaatste men nog twee kompagnies genie bij Tervate, mannen wier taak het niet was aktief in gevechten op te treden. Maar men moest nu alle krachten gebruiken.

't Was de avond van 21e Oktober. De Duitschers richtten een geweldig vuur op onze stellingen.

De tegenstander lag juist over het water.

In het begin van den nacht meent de vijand dat de bezetters van den dijk buiten strijd waren en tracht hij op verschillende punten over den IJzer te trekken: tegenover de hoeve Dupré, bij Schoorbakke, in den sektor van het 13e tegenover den weg van Beerst, waar kommandant Chabot een onoverwinbaren weerstand biedt tegen al de herhaalde aanvallen.

Na die nachtelijke mislukkingen, houdt het bombardement op en dooft de phosforeceerende glans uit.

Achterwaarts verzwakken de geweldige mokerslagen en overal zinkt over het slagveld een lugubere, vreeswekkende stilte.

Gescheiden door het watervlietje, verzamelen de beide zenuwachtige partijen hun krachten en beloeren ze elkander.

Tegenover den weg van Keiem sluimert een schip, tegenover een kade, waar in vreedstijd de vaartuigen hun lading voor de omgeving losten.

De kalmte wekt in de ziel een bang voorgevoel.

Op zeker oogenblik bemerkt luitenant Severin, die de kompagnie genie aanvoert, welke voor de kade de wacht houdt, in de verte naar Keiem op een gepinkel van zwevende en dansende lichtjes.

« Op 1200 meter... Legt aan! Vuur! » gebiedt hij.

De lichtjes verwijderen zich, maar verschijnen elders weer en dwalen den ganschen nacht van de eene plaats naar de andere rond.

Naarmate de tijd voorbij gaat, verhardt een lichte vorst het water, en prikt in de huid. Oververmoeid en overmand daar slaap, sluiten de mannen de oogen.

Eenige uren gaan voorbij, en dan dooven een na een de zwakke sterren uit; de nevelen zeilen in een bleekachtig licht.

« Wat voeren ze nu uit! Daar... en daar en daar nog een, luitenant! » klinkt het.

In de wazige schemering liet men nu traag, zonder zichtbaren motor, zonder zichtbare armen, bewegelijk en licht op drijvende steunstukken, twee voetbruggen naderen, waarvan de deelen te voren gereed gemaakt en in den nacht aaneengepast zijn, in de grootste stilte.

Terwijl de officieren dit duivelsch spel nog aanschouwen, beginnen de manschappen, die hun zinnen schijnen verloren te hebben, op de onkwetsbare en automatische dingen te vuren.

« Verspeelt uw kardoezen niet! » roepen de oversten.

Maar de manschappen zijn verdwaasd, luisteren niet, en terwijl hun kogels op de bruggen terugkaatsen of er over heen glijden, verbrijzelen de goede vijandelijke schutters en de mitrailleurs het hoofd van ieder, die dit boven de borstwering heeft om te vuren; en weldra liggen tal van sol-

daten, een adjudant en een luitenant der kompagnie daar met verpletterden schedel.

Als de kardoezen der genie bijna uitgeput zijn, trekken Duitsche soldaten over de bruggen en hechten zich op de helling van den dijk aan de overzijde, waar ze door de kruin gescheiden zijn van onze schiet-loopgraaf, die nu zwijgen moet.

Bij deze aanwijzing van gemis aan munitie, hijscht de vijand zich al kruipend op den dijk, en slaat met de geweerkolf op de mannen der genie, die daar als ontwapend beneden hem zitten.

Velen worden aldus dood gebeukt. Enkelen, die nog patronen bezitten, bieden weerstand, maar de anderen vluchten naar Tervate, en verspreiden rond zich het alarm en den schrik.

« De Duitschers zijn er over... Achteruit! Ze zijn met vier honderd! » roepen de eersten.

« Ze zijn met duizend! » schreeuwen de volgenden.

« Zij zijn met twee duizend! » herhaalt men van alle zijden.

Eenige officieren van het 8^e trachten de vluchtelingen tegen te houden, maar een chaos van waanzin sleurt deze mee naar de brug van Tervate en drijft ze op de helling, waarop de vijand mitrailleurvuur richt, zoodat de onzen bloedend over elkaar in een gracht tuimelen.

Opgeschrikt door het gerucht dezer ramp, snelt majoor Blairon uit de smidse, links van de brug, houdt wat hij kan van de verschrikte vluchtelingen tegen, groepeerde ze en luistert dan bleek van woede naar hun verslag en laat te Vicoigne, een kasteeltje, wat verder tegen Stuivekenskerke, kolonel Couturiau verwittigen door den wielrijder Wittamer, die, terwijl hij op zijn fiets springt, zijn chef hoort mompelen:

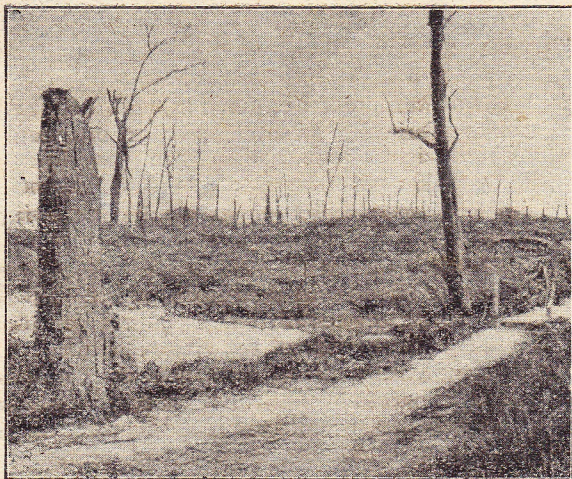
« Zoolang ik leef, zullen zij niet over de brug trekken. »

Daarna kalmeert de kolonel de paniek der manschappen van de genie, die hij heeft kunnen verzamelen, en stuurt hen terug naar hun stelling, waar van minuut tot minuut, de toestand nog ernstiger wordt.

En inderdaad, is in een poging van heldhaftigen weerstand, majoor Deltenre gesneuveld, en zijn er acht officieren buiten gevecht. Drie slechts blijven overeind aan 't hoofd van een handjevol mannen. Onvermijdelijke verwarring vergroot de ramp.

Toch slaagde luitenant Severin er in om achter het massief van den dijk 80 soldaten te verzamelen, en vermeerderd met de kompagnie Louis van het 8^e, die rechts van hem stond, vestigt hij zich loodrecht op den dijk, drie honderd meter ten Zuiden van den weg naar Keiem, ongeveer op de hoogte van paal elf.

De vijand is dus over de rivier, en verspreidt zich langs den dijk en in de grachten. Hij is op dit oogenblik nog niet zeer talrijk maar organiseert zich meesterlijk; twee machinegeweren in den dijk opgesteld, vegen de kruin noord- en zuidwaarts, andere zijn naar de binnenzijde van den sektor gericht; hoeven bij den stroom worden versterkt en alle toegangen naar de nieuwe positie met ijzerdraad beschermd.

Boesinghe. Puin van het Kasteel.

Terwijl in hun gracht met stilstaand water, de enkele mannen van luitenant Severin en kommandant Louis, tot aan hun schouders in den vloed, zonder eten of drinken na een slapelozen nacht gedurende zeven uur zullen vuren op de Duitschers, die over de voetbruggen komen, vraagt majoor Aulaerts van het 2^e linie, die verneemt hoe de vijand bij de Roode Hoeve nog een brug slaat, versterking aan zijn overste Reding. Deze zendt twee kompagnieën, waarvan een door zijn zoon wordt aangevoerd, maar hoe prachtig ze ook aanmarcheeren, worden deze afdeelingen reeds vernietigd voor zij den IJzer bereiken.

Luitenant Legrand en luitenant Mahieu worden gedood en luitenant Berg is doodelijk gewond, terwijl men majoor Aulaerts gekwetst wegvoeren moet.

Van oversten beroofd, gedund door de machinengeweren van de bocht, overtuigd van de onmogelijkheid in deze kromming, die reeds doorboord is, en waarin een vloed van mitrailleurs en voetvolk doordringt, nog verderen weerstand te kunnen bieden, wijken de soldaten van het 2^e, met hun gewonden, naar den weg van Schoorbakke; rechts van de brug zal het bataljon Lippens nog den ganschen dag stand houden. De bocht is dus tusschen den haak van luitenant Severin tot aan het bataljon Lippens open voor den vijand, die zich verschanen gaat op de hoeven en in de grachten. (1)

Wanhopige pogingen werden in het werk gesteld om den tegenstander nog te verjagen.

Majoor Blairon zond zijn laatste reserve, de kompagnie Pire, die juist wat rust genoot nadat ze den vorigen dag afgelost was. De officier stapte aan het hoofd van zijn mannen. 't Ging door een geweldig vuur: veel soldaten, de fourier, een korporaal sneuvelden; dan viel de luitenant zelf. En 't werd nog erger. Eensklaps barstten de mitrailleurs los. Van de kompagnie bleven nog eenige mannen over, zonder oversten. Ze kropen terug tusschen de gewonden, over de dooden. Men hoorde tusschen de knallen der granaten en

het fluiten der kogels gekerm, gekreun, geschrei. De toestand was verschrikkelijk. Hier scheen geen uitkomst meer. Wie zich even bloot gaf, was een man des doods.

Kolonel Couturiau zond dan het 1e bataljon van het 8e in 't vuur. We hebben reeds gezegd, dat dit in réserve was te Stuivekenskerke, het kleine dorp, dat daar altijd zoo vergeten lag tusschen de weiden, ver van de groote wegen. Maar de vijand vond het wel en had het den ganschen nacht beschoten. Op enkele inwoners na, waren alle inwoners gevlucht. Alleen de pastoor en onderwijzer waren op de dorpsplaats gebleven om de gewonden bij te staan. Weer geven we het woord aan Marguerite Baulu om de episode van de 35 mannen van dit 1^e bataljon te beschrijven. Haar verhaal geeft den lezer een denkbeeld van al het moorddadige van dezen eersten IJzerslag.

« In den nacht van 21 op 22 sliep het dorp Stuivekenskerke vreedzaam. Eensklaps schiedte tegen den ochtend een geweldige ontploffing de huisjes. De straatsteen sloop de ruiten uit, en aldus werd brutaal ook een raam geopend van de school waar de kompagnie Pottier kantonneerde.

Maes (een soldaat uit Coxyde, vóór den oorlog onderwijzer), was zoo afgemat, daar hij den vorigen dag loopgraven gemaakt had, dat hij pas een sekonde na den slag ontwaakte; in de terugkeerende stilte gingen zijn oogen open op het bevallig dekor van een schoolklas, kleine lessenaars, een bord, wandkaarten. Maar onmiddellijk daarna slingerde een nieuw gedonder de potten met geraniums van 't vensterkozijn en 't roode steengronden rolde over den vloer.

« Buiten vallen er ook bloempotten », mompelde Graide (een der manschappen van de kompagnie) en weemoed vervulde eensklaps zijn hart.

Gedurende eenige oogenblikken volgde hij met

Een door burgers ondersteund gekwetste.

1) M. Baulu. « La bataille de l'Yser. »

het oog de dikke shrapnellwolken tegen den hemel.

« Als gij onzen IJzerveldtocht aan de kleine boeren van Coxyde vertelt, zult gij ook uw blik naar Stuivekenskerke moeten wenden », zei hij tot Maes. « Want er is iets, dat mij zegt, dat de veldtocht hier voor mij eindigen zal. »

« Zijt gij gek... wilt ge... »

Maar hij werd onderbroken door het vreeselijk lawaai dat het dorpje en de kleine school vervulde.

Zich voortsleurend onder den regen van steenen, gruis, pannen, kalk, sleepten gewonden, die van den dijk terugkeerden, zich voort naar de hulppost van de herberg « De Pelikaan » en zij vertelden aan de soldaten, die op de uitdeeling der soep wachtten, het noodlottig nieuws, dat ze in hun koortsachtigen angst nog overdreven.

« Het Duitsche leger is bezig over den IJzer te trekken met zijn kanonnen. De linie is gebroken... wij zijn er aan! »

Reeds dompelden de koks den grooten lepel in den ketel om de uitgestoken gamellen te vullen, toen eensklaps een order kwam:

« Het bataljon moest de enkele honderden Duitschers, die over den stroom gedrongen waren, terug werpen. »

Met één stem als een hoorn, die de harten versterkte, riep kommandant Guffens tot zijn mannen:

« Denkt er aan, dat gij allen in het land een moeder, een vrouw, een verloofde of een zuster achtergelaten hebt! Vooruit, mijn vrienden, om hen te bevrijden! »

De jonge luitenant Calmes, die van geestdrift weent, sleept eerst zijn volkje naar de Vicognestraat mee, welken weg men zal volgen tot op de hoogte van Tervate, om dan loodrecht naar den IJzer te marcheerden.

« Goed geluk, vrienden, tot dezen avond, » zegt hartelijk de onderwijzer van Stuivekenskerke, M. Degrave, een uitmuntend man, die zich voor de soldaten uitgesloofd heeft.

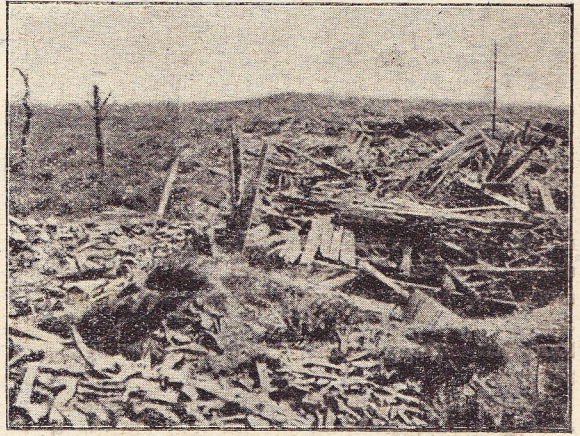
Bij het verlaten van het dorp trekt men zwijgend door de zijgracht van den aarden weg: de koude, welke uit den dichten nevel straalt doet nog scherper den honger gevoelen; de mannen denken zuchtend aan de goede soep, die in de ketels der dorpelingen afkoelt.

Rond hen is de vijand onzichtbaar, maar het gezoom der kogels, die den mist scheuren, verraad zijn loensche nabijheid.

Alles gaat goed, zoolang men tusschen de kanalen wanden marcheert, maar bij het einde van de gracht, waar men op een groote vlakke, met de verwenschte kanalen doorsneden weide komt, wordt de gang verschrikkelijk.

Het is nutteloos er aan te denken kolonne gewijze op te rukken. De mannen dalen neer in de vlieten, stappen tot aan de schouders door het water en hield het geweer boven het hoofd.

Onzichtbaar voor de kameraden en deze onzichtbaar voor hen, dolend door al dat kruisen van grachten, geraken de mannen van elkaar af: verblind botsend tegen de oevers, verwarrend in kruid en lisch, weren de kerels zich al brommend

Wat er van Passchendale overblijft

en vloekend en hebben slechts als richtpunt de stem van kapitein Pottier, die recht op over het gras stapt, 't wezen rood en opgezet door het roepen boven het helsch lawaai:

« Vooruit, mijn vrienden, langs hier... langs hier! »

« Blijf vlak achter me en verlies me niet, kleine! » schreeuwt Maes, verplicht te huilen om zich voor Graide verstaanbaar te maken, die toch niet ver van hem verwijderd is. « Ik ben een man van de moerassen en ken dat hier. Hé, fourier, gij gaat naar Pervijse, langs daar... kom hier... volg ons. »

Als Maes na eenigen tijd den fourier niet meer achter zich hoort plassen, kijkt hij om...

« Niemand! »

Den hals door een kogel doorboord, ligt de gegradeerde te zeltogen onder het groenachtig vlies van een vaart.

« Hé... is dat zoo gauw afgeloopen? »

Graide, die zwijgt, heeft weer een slecht voor gevoel; maar hij schudt zijn schouders, als wilde hij het van zich af werpen. En vooruit op Gods genade! Men ziet in de vochtige gangen lange rijen groene jassen en blinkende shako's verschijnen,

« Hier karabiniers... wij kennen de juiste richting. »

Zonder verpoezen voegt de majoor der karabiniers zich bij luitenant Van Rollegem in een gracht, waar de officieren schetsen maken en elkaar inlichten over den toestand, die als volgt is: het bataljon van het 8^e moet als steunpunt een vrij groote hoeve nemen, waarvan men het roode pannendak rechts van den aardenweg ziet; van daar zullen de mannen naar den IJzer marcheerden, de vijandelijke groepen, welke in de weiden gedrongen zijn, terugwerpend.

Maar deze hoeve, de boerderij Vasseur genaamd, naar den majoor, die wil trachten er zijn kommandopost te vestigen, evenals drie andere kleine doeningen tusschen de hoeve en den IJzer, zullen weldra het doel van zulk een allergeweldigst bombardement zijn, dat zij in weinig tijd slechts nog een onregelmatigen en zwarten puinhoop vormen.

Majoor Vasseur wordt op de groote boerderij door een kogel gedood en een enorme gekwetste zeug, welke uit haar hok onsnapt, komt neervallen, zich wringen en sterven op zijn lichaam.

In de onmogelijkheid de troepen in deze ruïne op te stellen, brengt men hen in de loopgraven er om heen, vanwaar ze kruipend van gracht tot gracht, trachten den IJzer te bereiken.

De compagnie Pottier, welker honderd mannen reeds tot dertig verminderd zijn, wordt aangevuld om de hoeve Vasseur met den baak van kommandant Louis en luitenant Severin te verbinden.

Rond den middag ongeveer is deze vereeniging voltrokken.

— Kruip achter dat dijkje, 't is een prachtige schietpost, mompelt Maes als hij met Graide in het slijk daalt.

Rechts wordt het landschap afgesloten door den oever van den IJzer, maar in het front ligt een vreeselijk kale vlakte.

Een oogenblik werpt de zon een bleek licht door de zilveren druppels van den mist, maar weldra wordt de nevel weer dichter.

« Ik ken niets vervelenders dan slijk, dat hard wordt op het vel », zegt Graide.

« En een kogel dan? »

Rond de gracht ruischen de koperen punten en maken bij het dringen in den grond een droog gerucht, als van waterdruppels op bladeren.

Zonder verpoozen schieten de soldaten in schuinsche richting naar den dijk, waar de Duitschers, die den stroom overgestoken hebben, over de kruin kruipen om zich dan in de loopgraaf te laten zakken.

« Spaar uw patronen, maatje », zegt vriendelijk tot Wittamer een soldaat, die bij het laatste woord in de armen van zijn kameraad valt, door een kogel in het hart getroffen.

Zijn buren willen hem beklagen, wanneer hun aandacht gewekt wordt door iets vreeselijks: op een lichaam dat zich in de gruwelijkste smarten wringt, verheft zich de helft van wat een menschelijk wezen was. Uit den halven mond klinken nog kreten zonder zin en een gehuil, dat men vermoedt een smeekbede te zijn om drinken.

De gracht knettert onophoudelijk in den nevel en de officieren van het 8^e en de genie sturen dan ook naar den korpsoverste, ravitailleur na ravitailleur.

« Munitie, munitie! ». De angstkreet van alle loopgraven trilt op de kommandopost van majoor Blairon, en tot Vicogne.

Willems, de Corthis, Wittamer, de kleine soldaat Leopold Chevalier en anderen en nog anderen doen verscheidene malen de gevaarlijke reis.

Een dezer bevoorraders die druipt van het water der vlieten, waarin hij doolde, is op het punt de achterhoede van de linie te bereiken, als een granaatscherf met de juistheid van een geweldigen hijslag, hem den rug klieft van den nek tot de laatste wervels. Alle organen liggen trillend bloot; de man, die nog leeft, slaakt een gegil, dat men zich niet voorstellen kan.

Is het die kreet welke de ruwste soldaten aangrijpt? Weer bevangt de vage vrees Graide. Bij

elke granaatontploffing kruipt zijn lichaam ineen en hevige koorts beheerscht hem, dorst doet hem hijgen.

« Wat heb ik toch vandaag? » vraagt hij zich beschaamd af, want hij is nog niet lang genoeg oorlogsman om te weten, dat men niet elken dag even dapper is.

Gedurende drie uren, tegen den dijk of er eenige meters van, vuren onverstoord de soldaten van het 8^e en van de genie, neergehurkt in hun loopgraaf, gehoorzaamend aan den overste, die het dichtst bij staat en zelf bestookt door zulk een hevig mitrailleurgeschut, dat zij het hoofd niet kunnen verheffen om te mikken en het geweer omhoog steken, en het zoo lossen.

De strijders kunnen niet zien wat er verder rondom hen gebeurt, maar het gekerm der gewonden geeft hun een denkbeeld van de slachting. De oversten zijn alleen nog luitenants, adjudanten, sergeanten zelfs.

Daar is luitenant Lambert bezweken, het bevel van een handjevol mannen overlatend aan den Sergeant Rosthof.

Soms kruipen gekwetsten zoo langzaam naar Stuivekenskerke, dat ze onbeweeglijk schijnen.

Tegen drie uur krijgt het 1^e bataljon bevel de bij den IJzer gelegen slooten te ontruimen om naar de loopgraven bij de boerderij Vasseur terug te keeren, want de toestand is onhoudbaar geworden.

Onweerstaanbaar aangetrokken door alles wat dekking heeft, snellen soldaten naar de drie hoefjes, die zich tusschen de boerderij Vasseur en den IJzer bevinden. In de eerste ontploffing de shrapnells op de hoogte der dakgoten, de muren storten in en steenen rollen met groot lawaai neer.

Uit een kelder stijgt geklaag op. Kapitein Pottier, die komen zien is wat er gebeurt, en er gewonden aantreft, verbindt ze met sergeant Collette.

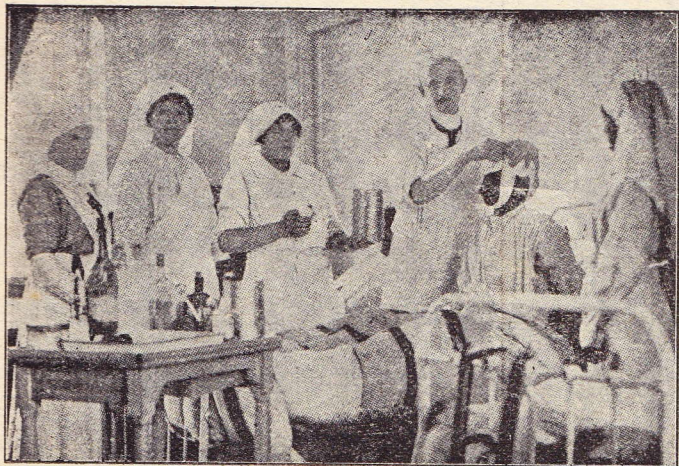
Bij Tervate was iets ernstigs gebeurd. Het was ongeveer noon, toen majoor Blairon, van den drempel zijner kleine smidse, aan de andere zijde der brug, een fourier zich in een huisje van het gehucht zag verbergen. Hij had hem reeds een maal naar zijn post teruggestuurd.

In zijn drift om den gegradeerde te berispen, snelde majoor Blairon op de vreeselijk bestookte helling en viel neergebliksemd bij de brug, welke hij, zooals hij beloofd had, met zijn lichaam barrikadeerde. 't Was een ramp, want met hem verdween de energieke ziel van het 3^e bataljon.

Kolonel Coutouriau verneemt op het kasteel van Vicogne met misnoegen, dat het 1^e bataljon niet doordringen kan. Elke minuut uitstel zal het moeilijker maken den vijand terug te werpen. Hij beveelt kommandant Van Laethem (2^e bataljon) de verlaten loopgraven terug te nemen.

Om een uur vertrekt kommandant Van Laethem aan het hoofd zijner mannen, maar op de noodlottige helling van Tervate doet het helsch gerucht der mitrailleurs, het gekletter der kogels op de steenen, de gruwelijke aanblik der lijken, welke de loopgraven vullen, onze soldaten een oogenblik in hun stormloop wankelen.

« Volgt mij, mijn vrienden, ik zal u toonen hoe wij te werk gaan! » roept kommandant Van Laethem.

Verzorging der gewonden in de ambulancen
achter het front.

hem; hij springt op de helling en krijgt in den nog geopenden mond een kogel, welke hem neerwerpt naast majoor Blairon.

Aangezet door de opoffering van hun overste, kruipen de mannen in kleine groepjes over de kalssijde, terwijl de vijand den band van het machinegeweer verwisselt. En tusschen de gewonden door, achter den begrasten dijk, gaan ze langzaam de kompagnies van het 3^e bataljon versterken, zonder echter door het te dicht spervuur, meer noordelijk voort te kunnen rukken.

Door deze tweede mislukking blijft de toestand onveranderd en de Duitschers maken van deze verpoozing gebruik om nog meer in het binnenste der bocht te dringen en naar Schoorbakke op, eenige loopgraven te bezetten.

En verdoken in den moerassigen grond, zitten nu beide partijen tegenover elkander.

« Bah, de nevel wordt weer dikker, » mompelt Graide, die zijn doorweekte jas voelt verstijven onder de kilte van den avond, « hoe laat kan het wel zijn. 't Is of de nacht over mij komt. »

Hij buigt het hoofd op de borst, als plotseling Maes hem in de armen nijpt.

« Kijk daar, tusschen Stuivekenskerke en de boomen op den weg van Schoorbakke, ziet ge er niet iets dat beweegt? »

« Ja, ja, ik zie iets zeer groots naderen. »

En donkere massa beweegt zich ginds boven den grond, en weldra ontwikkelen zich uit dien blok gestalten, die in geometrische orde vooruit rukken; 't is de koninklijke garde, de laatste reserve, het korps grenadiers, de schoonste mannen van het leger, die recht op marcheeren, geregen in hun uniform.

Het groot hoofdkwartier, dat te Veurne zetelt, en natuurlijk op de hoogte is van den ernstigen toestand, hier bij Tervate, heeft kolonel Servais, die de 4^e brigade aanvoert, bevel gegeven den vijand terug te werpen en den dijk van den IJzer te bezetten: Servais beschikt over de 2e brigade, het 3e bataljon van het 4e linie, over grenadiers en karabiniers. Al deze afdeelingen moeten met het 8e samen werken.

« Er heerscht over de gansche linie een oogen-

blik van vreeselijken angst », schreef de artilleriekapitein M. C. in « Récits de Combattants ».

« Onze troepen, die zich buigen zonder op te geven, hangen met de einden van een boog aan den IJzer, van de uiterste punten der bocht, waarvan de Duitschers de verdediging gebroken hebben. Maar dit nieuwe front schijnt een bronzen aardewal, in alle haast opgeworpen voor een machtigen vijand, en die afbrokkelt bij het rijzen van het water, naarmate men hem ophoogt.

Geen georganiseerde eenheid meer: ieder worstelt voor zich zelf, 't is een verwarring van met slijk en bloed bedekte mannen, het gelaat zwart van den rook der ontploffingen... zoodat het niets menscheleijks meer schijnt te bezitten. En die soldaten strijden met moede gebaren en verwilderd blik, tusschen het flikkeren van een hellevisie.

Wat gaat dat worden? Is het 't einde van alles?

Op dat oogenblik komt het bevel het offensief te nemen, en in een algemeenen tegenaanval kost wat kost den vijand over den stroom te werpen. De instruktie luidt als volgt:

« Dat uw charge een wilde stormloop zij! »

Als een stroom loopt dit order door de ontworichte rangen. Al deze vlottende wrakken van troepen vormen weer een blok en ieder neemt plaats in die rij, daar waar hij zich bevindt; de troepen vermengen zich. »

Maar de stormloop stult op het geweldig vuur. Artan de Saint-Martin, kommandant van het 3^e bataljon van het 4^e, valt een der eersten. Hij heeft zijn mannen dapper aangevoerd, hen meegesleurd door de verschrikking, onder granaten, door kogels. De vijand heeft de beweging gezien, en vuurt geweldig nog.

De overste roept zijn soldaten hem te volgen, wijst den weg, maar stort in een watergang en verdwijnt.

Kommandant de Hollogne neemt het bevel over. Wat al strijders vallen rond hem. De helft van het bataljon is weldra buiten gevecht. De een hecht zich aan het kruid, dat los laat en de ongelukkige plonst in de vliet, worstelt nog om zijn leven, zakt in het slijk, voelt zijn laatste kracht bezwijken en is nu geheel verloren; de ander kruipt, springt om een sprong voorwaarts te doen, wordt bij deze beweging door een kogel geraakt, slaakt een gil en valt bloedend neer. Weer anderen sterven zonder een blik, blijven bewaard voor een banger, langen doodstrijd.

Twee kompagnies van het 24^e volgen het 4^e, maar zien den weg afgesloten door een gordijn van vuur. Ze kunnen niet verder, de afgematte soldaten, wien de vermoeienis van twee, drie weken op de leden weegt.

Majoor Lauwers van de karabiniers wordt ernstig gewond. Wat later treft hetzelfde lot kolonel Biebuyck. Van het 3^e bataljon van het 4^e kunnen eindelijk nog slechts 130 man naar den weg van Schoorbakke wijken.

Ook de grenadiers hebben het zwaar te verantwoorden. Zij komen van Pervijse, marcheeren nog in volkomen orde, het 2^e bataljon van het 1^e voorop, onder majoor d'Oultremont. Deze heeft zijn mannen als volgt toegesproken:

« Grenadiers, de vijand is den IJzer overgetrok-

De strijd aan den IJzer onder de leiding van Koning Albert.

ken. Men vertrouwt u de eer toe hen terug te werpen. Als straks u vrees beklemt, wendt u dan tot mij en volgt mijn voorbeeld! Vooruit, voor het recht, den koning en het vaderland!»

In de naakte weiden, waarover het vuur schijnt te laaien, wordt de orde verbroken. De klaroenen schallen om de mannen aan te moedigen. Men ligt over planken, welke bruggen vormen over de vlieten en buigen onder het gewicht, dan moet men door die verwenschte watergangendoorwaden,

omhoog kruipen langs de glibberige oevers, en dat alles geschiedt onder het vreeslijkst bombardement in een orkaan van vuur.

Zwaar zijn de verliezen. Gewonden kermen, stervenden roepen om hulp of drinken. Vreese'lijk wordt de aanblik van het veld.

« Grenadiers, volgt mij! » klinkt de stem van den majoor.

Hij stelt zich bloot aan het gevaar en zijn voorbeeld werkt verrassend. De marsch wordt voort-

gezet, al dunt gestadig de groep. Luider schallen de hoornen.

Daar ligt de dijk van de rivier, maar hem te bereiken is het leven offeren.

« Grenadiers, volgt mij, wij zijn er!» roept weer d'Oultremont.

En de mannen van het 8^e zien dat elan van de laatste grenadiers en worden meegesleurd en karabiniers ook mengen zich in de schare...

« Vooruit, we zijn er... daar de IJzer! » klinkt

weer de stem van den koenen aanvoerder, om er boven wien de kogels fluiten, de granaten vallen, bersten, pletsen. En niets schijnt nu nog de Belgen te kunnen weerhouden, want daar zien ze grijze gedaanten als ratten uit de slooten en kuilen, van tusschen lisch en riet, van uit het puin eener hoe-ve kruipen en vluchten.

« Daar zijn ze! » klinkt het. « Ze loopen weg! Ha, de lafaards! Vooruit! Dinant! Leuven! Dendermonde! Weg met de Duitschers! »

« Blaast, klairons, blaast ! » gilt d'Oultremont, die zelf een geweer heeft opgenomen. « Nog een sprong, vooruit, ze zijn terug geworpen ! »

En de weinige grenadiers, want de meesten zijn gevallen, stormen hijgend den dijk op, grijpen de Duitschers dan in een gevecht man tegen man, beuken hun het hoofd in of slingeren ze naar beneden, de helling af, den IJzer in.

Drenkelingen grijpen in doodsangst, huilend en tierend de pijlers van de brug. Anderen hechten zich aan het riet. Lijken drijven heen. Gewonden worstelen nog een wijle tegen den vloed, dompelen onder, komen weer even te voorschijn en zinken voor goed heen.

De vijand is teruggeslagen en de bocht schijnt weer geheel aan ons. Maar neen, gansch gezuid is hij niet. De vlakte is te groot voor onze zwakke afdeelingen en vijanden zijn achtergebleven, groepeeren zich en bestoken nu de onzen in den rug, terwijl na een korte stilte ook van de overzijde de kanonnen huilen en de mitrailleurs knallen. En de helden, daar op den dijk, zijn nu als gegrepen tusschen twee vuren, of zelfs drie, want ook in de flank barst een hevig vuur los.

Majoor d'Oultremont geeft zich rekenschap van den toestand. Is het dan nog geen zege?

Even staat de kranige officier ongedekt. Dan valt hij als een boom neer... dood!

Hier staat nu de schamele groep grenadiers, mannen van het 4^e en het 8^e grenadiers, maar samen slechts een handvol, hijgend nog van de buitengewone krachtsinspanning, oververmoeid en met weinig munitie.

En daar noordelijker zijn nieuwe benden vijanden over den IJzer gedrongen, om de geblevenen op hun steunpunten te versterken. De onzen hier aan de rivier, bevinden ze zich als in een val, dan, want thans kunnen ze omsingeld worden. Ze hebben geen voeling schier met andere troepen, welke meer achterwaarts opgehouden worden door het moorddadig spervuur.

De avond is gevallen, gewonden klagen als heimzinnige schimmelen in de duisternis.

En weer halen we een episode aan uit het reeds meer genoemd roerend werk van Marguerite Baulu.

« Er zijn mannen weggestuurd om versterking en munitie. De oversten wachten ongeduldig op hun terugkeer.

Gedurende dien tijd hoort sergeant Colette van het 8^e, die op den dijk staat, niet ver van de plaats waar majoor d'Oultremont gevallen is, een stem:

« Colette, Colette, neem uw boekje, we gaan de dooden identificeren. »

« Popote (bijnaam van kommandant Pottier) wordt gek », mompelt de sergeant.

Men ziet geen meter ver, want de natuurlijke duisternis wordt nog verzwaard door een mist, die de weerkaatsing van alle dingen verdoezelt, tot de bleeke gezichten der dooden toe.

Langs de helling ligt een lugubere rij van dooden, deze ineengewrongen, anderen met het geweer naast het lichaam, als slapend gelijk beelden van een grafzerk. Dan zijn er, die dwars over gewonden neervielen. Onder de lijken klinkt geklaag. Geen enkele gezondheidsdienst bereikt dit oord van ellende, in deze verlatenheid doen officieren en soldaten voor hun gewonden, wat zij kunnen.

Kapitein Pottier en de sergeant betasten de dooden.

De eerste doode, dien sergeant Colette herkent, is juist zijn luitenant. Kapitein Pottier, die dezen officier lief had, begint te weenen, terwijl hij bij het licht van een lucifer, welken de kapitein achter zijn jas beschut, den naam op het plaatje leest, snikt de sergeant het uit als een kind.

De kogels fluiten en een ontrukken den lucifer aan de hand van den kapitein.

« Laten we voortgaan », zegt deze, zich beheerschend.

Uit een stapel lijken, die bijna tot aan de kruin van den dijk rijkt, halen ze drie gewonden, welke zich niet meer kunnen bewegen en ook niet meer de kracht hebben te spreken.

Niet ver van daar had Graide, na in de verwarring van den aanval van zijn sekte gescheiden geweest te zijn, en een Duitscher in den IJzer geworpen te hebben, plaats genomen in een loopgraaf, te midden eener groep grenadiers.

Na eenige minuten nagelt een kogel den grenadier die naast hem staat in positie van schutter, tegen den wand.

« Is er geen plaats in de loopgraaf? » vraagt plotseling een jonge stem.

't Is sergeant Bracke van het 8^e.

« Pak dit aan ! » antwoordt een geweldige grenadier die hem den gordelriem van den doode toereikt.

Bracke hijscht het lijk als borstwering naast de loopgraaf.

Toen was het, dat Graide geheel verrast, zijn borst hoorde scheuren als een papieren trommel en achterover viel. Bijna terzelfder tijd zakte het lichaam van den grenadier, dat tegen de loopgraaf lag te schommelen, op hem neer.

Als verscheurd en verpletterd, wordt hij bijna geheel verlamd, maar zijn geest blijft helder. De levenszucht gaf hem zelfs de kracht om het lijk van den grenadier wat weg te schuiven, toen een gewicht als een zerk op hem neerstortte.

Nu was het de grenadier rechts, die wankelde en dan roerloos bleef. Als door twee lichamen verbrijzeld, begreep de jonge man, dat hij alle hoop kon laten varen.

« Ik heb het wel gedacht, dat het voor vandaag zou zijn », mompelde hij nog.

Begraafplaats van 20.000 soldaten op den weg van Poperinghe naar Boeschepe.

Rond hem gonsden roezige stemmen, welke van heel ver schenen te komen.

« Hé daar, hebt ge geen kardoezen? Heeft iemand kardoezen? »

Dan werd hij niets meer gewaar dan een ge-ruisch als aan de zee.

De koorts verhitte zijn hersenen, toen een bekende stem zijn vluchtend verstand weer opwekte.

« Langs hier, Colette, langs hier! » riep kapitein Pottier.

Het was of Graide het hart in de keel klopte.

Nooit laat hij zijn gewonden aan hun lot over, die goede kapitein, met zijn vriendelijk gezicht.

En de gekwetste voelde hoe men de grenadiers van zijn borst wegnam.

« Een grenadiër, nog een grenadiër », zei Colette. « 't Zijn allemaal grenadiers hier. »

« Kom dan », antwoordde de kapitein, « we gaan hen, die we gevonden hebben, naar de hoeve brengen. »

Hun stemmen verwijderden zich in den nacht. Deze vreeselijke teleurstelling bracht over Graide's lichaam het koud zweet. Toch was hij nu van de beide lijken verlost. Daardoor herkreëg hij wat nieuwe kracht. Hij opende de oogen. Rond hem was alles stil. Al de grenadiers lagen dood.

Bracke, de eenige overlevende, had zich langs den dijk verwijderd om zijn overste, luitenant Pletinckx, te zoeken.

De jonge man sleurde zich dan langzaam door de weide.

't Was pikkedonker. Dan voelde hij, dat hij over een aarden weg kroop.

« Deze brengt me toch naar een of ander huis », dacht hij.

Hij moest even stil liggen om wat op adem te komen. Om hem heen hoorde hij hoe anderen zich ook inspannen, kruipende, bloedende gedaanten.

O, terwijl anderen zich verwijderden, hij hier sterven in deze doodkist van nevel, ver van zijn moeder. Maar na eenige minuten rust, onderscheidde hij voor zich een kompakte massa.

« De hoeve is daar », zei hij.

En in een laatste krachtsinspanning bereikte hij de brug over de vliet, die het huis omringde en kroop in een kamer vol schimmen. Hij bevond zich in de hoeve vol gewonden, welke kapitein Pottier zoo juist had verlaten.

« Als hij maar terugkeert! » mompelden in koor al die gedaanten.

Graide voelde onder zijn handen een laag stroo met warm vocht doortrokken.

« Maak eens wat plaats, kameraad », smeekte hij.

Maar hij, die daar lag, antwoordde niet.

Dan schoof hij den doode weg en strekte zich in zijn bloed uit.

De koorts beheerschte hem en Graide lag te ijlen.

Kolonel Couturiau, de kommandant van het 8^e, had aan de laatste afdeelingen van zijn regiment bevel gegeven zich in alle stilte terug te trekken tusschen Vicogne en Stuivekenskerke op de steenen der Kloosterdreef.

Daar aanschouwt de kolonel droevig de uitgehongerde en afgematte strijders, die kampeeren

in den mist, welke uit de boomen drupt. Hij kan hun geen deken, geen beschuit, zelfs geen druppel water bezorgen.

Men hoort nu en dan het appel van de aankomende kompagnies.

« Van Schrik? »

« Dood. »

« Tordeur. »

« Dood nevens mij! »

« Bracke? »

Een stilte.

« Dood, geloof ik. »

« Zet vermist », zegt luitenant Pletinckx. « Ga voort, sergeant. »

Maar de sergeant zwijgt.

« Wel, wat is er nu? » zegt de luitenant hem op den schouder kloppend.

De gegradeerde waggelt, en valt, geheel verstijfd.

Ook hier fluiten nog kogels door de boomen. Het appel eindigt tragisch en de kompagnie hurkt zich als de anderen terzijde der vochtige dreef, neer. 't Is of ook de takken boven de mannen klagen.

De slapenden zijn zoo verdoofd, dat ze zelfs niet meer opspringen bij het nabije gemoker onzer batterijen te Vicogne en Stuivekenskerke.

Om onze bewegingen te ontdekken, begint de vijand groote branden aan te steken: gansch de bocht is verlicht door de geweldige vlammen der hoeve « Duivenkot ». Achter Vicogne werpt een vuurhaard een purperen gloed op de wijkende karabiniers en naast de boerderij met de gewonden, kraait de roode haan, op een der drie gedootjes, waarvoor zoo zwaar gevochten werd. Maes zoekt zijn kompagnie op en springt naar een stoet gewonden, hinkenden, blinden die elkander ondersteunen, of door valieden gedragen worden. Deze allertriestigste optocht wordt geleid door de twee eenige overlevende beroepsofficieren van het 1^e bataljon van het 8^e, kapitein Pottier en luitenant Van Hollegheem. Deze houdt een hoek van een wit laken, waarin een gekwetste ligt, en de Duitschers, die overal zijn, en de blankheid van het lijnwaad zien, schieten er naar.

« Sergeant », vraagt Maes, « hebt gij Graide niet gezien? »

Men maakt zich ongerust.

« Neen, niemand weet iets van hem »—

Toch zegt dan iemand:

« Ik geloof, dat ik zijn stem bij de hoeve met de gewonden heb gehoord. »

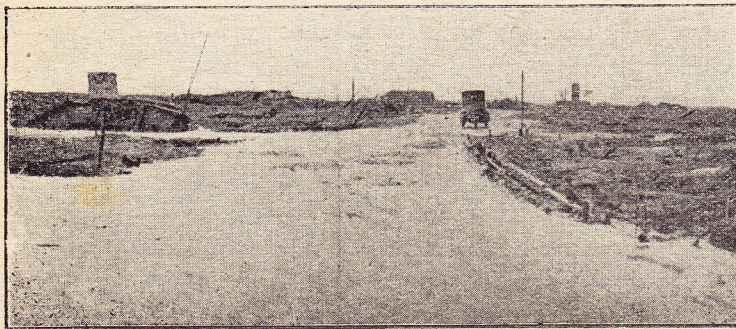
« Goed, dan zullen we hem meebrengen, als we de anderen gaan halen. »

Te Stuivekenskerke vereenigt kapitein Pottier dokter Debbaut, eenige brankardiërs, enkele soldaten en steeds door luitenant Van Hollegheem en den trouwen Colette gevolgd, gaan ze met getwintigen naar de hoeve der gewonden, stoelen, matrassen, planken, ladders dragend, een materiaal dat op de zwakkende, knikkende mannen weegt gelijk een kruis.

« Waar is die vervloekte hoeve dan toch? »

« Kijk, die varkens van Duitschers zullen ze ons wijzen. »

En op dat oogenblik steekt de vijand een hofje in de buurt aan.

Poelcapelle.

De groep, die wel op een verhuizing lijkt, wordt eensklaps als door licht overgoten, maar ook beschoten.

« Ga, niet langs daar; 't zit er vol Duitschers! » roept in 't voorbij gaan een soldaat van het 4^e, die zijn kompagne verloren heeft.

Met de tranen in de oogen beveelt kapitein Potier naar Stuivekenskerke terug te keeren.

Maar Maes geraakt als door een wonder tot bij de hoeve en kruipt tastend naar binnen.

Daar, geen enkele klacht, geen ademtocht, alleen een vreeswekkende stilte. Met uitgestrekte handen is hij rond geweest en heeft tien lijken geteld en bij het laatste is het of zijn hart ophoudt te kloppen.

« Graide, mijn jongen, zijt gij het, antwoord. Ik smeeke het u... doe al 't mogelijke en antwoord mij. »

Hij streelde de fijne huid, den neus, het voorhoofd, dat alles wat geleefd had, maar nu koud was.

Op hetzelfde oogenblik joeg daarbuiten een windvlaag, een gloed in deze richting, een rood schijnsel overstroemde het vertrek en het schoon wezen van den jongen man verscheen nu, goddelijk kalm, in een vloed van purper.

De verschijning duurde slechts een sekonde.

In de hoeve daar naast klapperde verwoed een mitrailleur.

De oude soldaat sprong dan op den drempel en met een woedenden vloek loste hij, zelf den dood trotseerend zijn vijf geweschoten.

Dadelijk daarop werd hij in het been getroffen en viel bloedend, maar levend toch, neer. (1)

Maes kroop dan weg. Hij hoorde later de stem van luitenant Van Hollegem, die den ganschen nacht door de weide dwaalde om de verdoolde mannen van het bataljon te verzamelen en gestadig riep:

« 1^e bataljon van het 8^e, rond de kerk van Stuivekenskerke.

Maes werd gevonden en op een stoel heengedragen.

« Nu naar den molen! » hoorde hij nog.

En op de bebloede tafel in de schuur, terwijl dokter Debbaut hem een verband legde, hoorde hij over Veurne spreken, maar antwoordde hij in zijn ijlen:

1) Deze en volgende episoden naar M. Baulu: « La Bataille de l'Yser » bewerkt.

« Neen, neen, ik wil vechten, ik wil niet weggevoerd worden, dokter, ik wil den kleine wreken. »

« Welnu, wie zegt het tegenovergestelde? De auto voert u naar het hospitaal van De Panne en binnen enkele dagen keert gij naar het front terug. »

Had dus een deel van de toch al zwakke troepenmacht den dijk verlaten, anderen waren gebleven, daar het bevel tot den terugtocht niet goed begrepen werd.

En grenadiers, mannen van het 24^e, van het 8^e en karabiniers hielden daar nog stand tot den morgen van den 23^e. Maar de Duitschers zwermde nu overal, kwamen steeds in grooter massa over den IJzer.

De Belgen weerden zich nog zooals 't ging, maar ten laatste kwam in een gracht van Vicogne een horde van havelooze soldaten van met gescheurde, beslijkte, bevuilde uniformen, deze zonder geweer, die zonder schoenen, de meesten blootshoofds en allen afgestreden, uitgehongerd, geheel afgemarteld.

De Duitser was thans geheel meester in de bocht en versterkte er zich. En toch deden dezelve troepen den 23^e, 's Vrijdags, nog tegenaanvalen, die echter afstuiten moesten op de overmacht.

's Avonds barstte dan een nieuw geweldig bombardement los.

Van Schoorbakke tot Diksmuide lag de gansche zone te daveren in wolken van rook.

De tegenpartij bereidde een nieuw offensief voor, een geweldigen aanval om de bres te verwijderen, en wel zoo, dat de weg naar Frankrijk gebaad was.

In den nacht waren de Duitschers bezig bruggen te maken, teneinde veel troepen over de rivier te brengen en ook artillerie naar den rechter oever te voeren.

Soldaten van het Rood Kruis brachten gewonden weg. Men dwong boeren, hen met hun wagens te vervoeren. En in triestigen optocht ging het naar Torhout, Brugge en Oostende.

Reeds voor het licht was, passeerden veel Duitschers bij Tervate den stroom. Onze laatste batterijen moesten Stuivekenskerke verlaten en naar den weg Nieuwpoort-Diksmuide wijken.

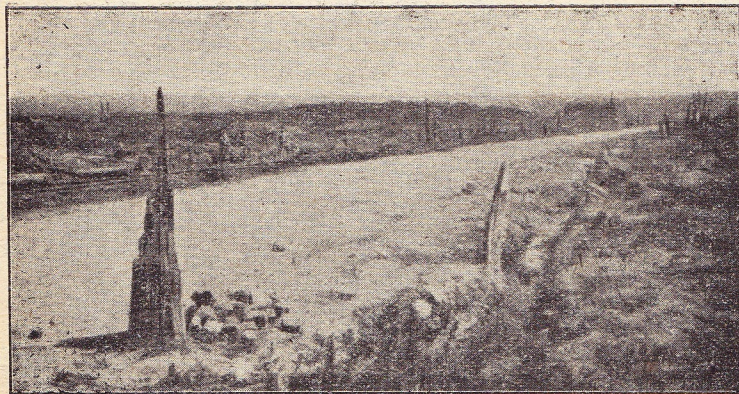
De tegenpartij nestelde zich zelf op Vicogne, het kasteel te Stuivekenskerke en bezette tal van hoeven als steunpunten, die straks hun vuur op de onzen zouden braken.

Men hoorde het zegegeroep van de keizerlijke benden, die niet alleen de bekende bocht in hun macht hadden, maar ook Zuidwaarts naar Diksmuide afzakten, tot ze op twee kilometer van de reeds zoo lang met heldenmoed verdedigde stad stonden.

Luitenant Sellieres, die van uit den toren van Kaaskerke, het gevaar zag, verwittigde admiraal Ronarc'h.

Ook deze begreep, dat de toestand zeer gevaarlijk was. Hij overwoog nu of hij Diksmuide opgeven of nog tot het uiterste verdedigen moest. Hij bracht het hoofdkwartier op de hoogte van den staat der zaken.

Alle eenigszins beschikbare troepen werden naar de meest kritieke punten gestuurd. Zoo

Het door de soldaten genaamde Tandenstokersbosch te Gheluevelt.

ook het 2^e jagers, dat al geweldig bij Diksmuide gevochten had, waar het ons voetvolk en de Fransche fusiliers versterkte. Maar nu dreigden alle vruchten van den fellen weerstand nog verloren te gaan. Hier bij de stad zelf, bij Beerst en Eessen en Woumen kon de vijand niet door. Daar stuitten al zijn bestormingen, vijftien in een nacht, op den heldenmoed der verdediging.

Doch wat zou het baten nu de Duitschers Noordelijk over den IJzer waren en van daar uit het bruggehoofd gingen omsingelen?

Den avond van den 23ⁿ, dus toen de hierboven beschreven tegenaanvallen bij Tervate mislukt waren en de vijand zijn geweldig offensief voorbereide, was de 2^e compagnie van het 2^e jagers eindelijk bij Diksmuide afgelost.

En kommandant Willy Breton schrijft:

« Zestig uren lang achter elkander hadden deze dapperen in de loopgraven gestaan, en de laatste uren waren een echte foltering geweest: een foltering van honger en dorst, terwijl de soldaten rilden van koorts en al de angsten moesten doorstaan van een bombardement van ongekende hevigheid. Zwaar getroffen kwamen zij uit deze hel, bedekt met bloed en slijk, met hun uniformen aan flarden gescheurd; maar zij hadden geen voetbreed prijs gegeven. En zoo als zij ze kwamen bezetten des morgens op 21 Oktober, zoo gaven zij de stellingen die zij de opdracht gekregen hadden kost wat kost te behouden, desnoods tot den dood, des avonds, den 23ⁿ, over aan hun opvolgers.

Afgemat, beslijkt, ziek van uitputting, bereikten onze jagers laat in den avond Oostkerke. Daar vonden zij de compagnies van het bataljon Leblanc terug, die den zelfden morgen waren afgelost in hun loopgraven van Keizershoek. In het kantonement was het hun eindelijk mogelijk hun honger te verzadigen; bovendien liet men hun weten dat, als loon hunner bewonderenswaardige dapperheid en voor al de geleden vermoeienissen, acht en veertig uren rust zouden worden toegestaan. Dan, blij te moede, den honger bevredigd en met het rooskleurige vooruitzicht dat het hun eindelijk toegelaten was eens flink uit te slapen, strekten onze soldaten zich neer op het stroo van hun legerplaatsen, waar een looden slaap hun wel dra de oogen dicht drukte.

De jagers meenden dat hun lijden bijna ten einde was. En toch, reeds bij het aanbreken van den volgende dag, zou men van hen nieuwe en verschrikkelijke offers moeten vragen, en ze nogmaals, voor drie dagen lang, in het heetste van den strijd werpen.

Want daar kwam het ontsteliende nieuws van Tervate, dat de vijand een geweldig offensief begon, na reeds vasten voet aan den overkant te hebben gekregen.

Het bruggehoofd van Diksmuide liep gevaar uit het Noorden omsingeld te worden, want de Deutsche benden verdeelden zich bij hun passage der rivier in twee stroomen, een naar rechts en een links.

Al de reserven, die nog ten Westen van Diksmuide beschikbaar waren, werden zoo spoedig mogelijk naar de plaats van het gevaar gezonden. Door een tegenaanval zou men trachten, zoo niet den vijand geheel terug te dringen, dan toch zijn poging ten minste genoegzaam te breken om het verschrikkelijke gevaar af te wenden, dat zijn vorderingen had doen ontstaan.

En het is daarom dat de twee bataljons uitgeputte jagers, in de plaats van de rust te genieten, die men gemeend had hun te kunnen beloven, dien morgen van 24 Oktober, moesten terugkeeren in den geweldigen veldslag, een der hachelijkste van den oorlog. Zij kregen bevel zich naar Oud-Stuivekenskerke te begeven, waarvan de zware vierkante toren, ginder verre naar den hemel als een herkenningsteeken uitstak; en, daar aangekomen, op te rukken naar de hoeven « Den Toren » en « Van de Woude », die op den linker IJzeroever, ten Westen van mijlpaal 14, tot steunpunten van de Duitsche aanvallen dienden.

Ter zelfder tijd werd majoor Leblanc verwittigd dat troepen van het 11^e linie regiment alsook mariniers-fusiliers den aanval van de jagers aan de rechterzijde steunen en onze kanonnen de beweging voorbereiden zouden. Voor het overige luidde het bevel kost wat kost vooruit te rukken, zonder een oogenblik te verliezen.

De compagnie van kapitein Favier als vooruitgeschoven wacht, zette zich op hetzelfde oogenblik in beweging. In goede orde, en zonder eenige verwarring, bereikten de twee bataljons eerst het punt, de herberg « Lettenburg », waar de weg naar Oostkerke de groote baan van Diksmuide naar Pervijse kruist. Maar van af dit oogenblik werden zij door het verschrikkelijke vuur van de vijandelijke zware artillerie aangevallen.

Toen moesten de jagers vooruit zien te geraken zooals het ging, dekking zoekend achter alles wat hun eenigszins tegen het monstergeschut kon beschermen.

Zoo bereikten ze Oud-Stuivekenskerke, een gehucht van Stuivekenskerke, waar de vijand zich reeds in de huizen had genesteld. Hier viel kommandant Dupuis aan 't hoofd van zijn bataljon. Nog andere officieren vielen of werden gedood, maar toch wierpen de onzen den tegenstander uit het dorp.

Verder dan. De hoeve « Den Torren » werd als doelwit aangeduid.

Hoeveel wilskracht, hoeveel moed en verheven zelfverlooching de eenige nog weerbare officie-

ren aan den dag moesten leggen om hun uitgeputte manschappen weer te vereenigen, om ze langs het Westen het dorp te doen omtrekken en vooruit te brengen naar de hoeve « Van de Woude », zij alleen die deze tragische uren beleefd hebben, zouden het kunnen zeggen. Hun vastberaden houding slaagde er nochtans in dit wonder te verichten. En de jagers wonnen terrein in het Oosten, onder het meer en meer doodelijke schroot, terwijl onze kanonnen hun razende vlaggen op de steunpunten, waarheen de vijand geweken was, afzonden.

Gedurende deze beweging slaagden de bataljons van majoor Leblanc er in, zich op hun linkerkant met het 10^e linieregiment te verbinden alsook met een Fransch regiment dat ter versterking was aangekomen. Door de infanteristen van de bondgenooten zoo, evenals zij zelve, bij sprongen te zien vooruit rukken, kregen de onzen nieuwen moed.

Nadat zij de kleine rivier « De Vliet » waren overgetrokken, vorderden onze jagers stap voor stap over het modderige terrein, dat overal met slooten doorsneden was, en kwamen zoo tot op ongeveer 600 meters afstand van de hoeve « Van de Woude », waar hun aanloop ditmaal gebroken werd door het onverbiddelijk vuur dat den dood in hun rangen zaaide.

De mannen konden niet meer. Zij streken nu reeds vier dagen lang, zonder eenige rust en bijna zonder voedsel. De marsch in dezen kleverigen grond, waar men tot aan de enkels in het slijk zakte, had hen zoozeer vermoeid, dat zij neervielen in de kleine, modderachtige slooten die als loopgraven dienden, onbekwaam om zelfs nog een geweerschot te lossen.

Uitgeput lagen ze daar.

« Dat men ons maar late sterven! » zei er een.

En anderen, die gedooide makkers bekeken, mompelden:

« Zij zijn uit hun lijden verlost! » Want het was lijden hier!

De schuur en een stal van een nabij gelegen hoeve, was als lazaret ingericht. Men kookte het water uit de vlieten om de stervenden, die om drinken riepen, wat te kunnen laven. Er was geen denken aan, de lijdens naar achteren te brengen. De eenige passage naar den weg Diksmuide-Nieuwpoort was een nauwe brug, die gedurig beschoten werd en waar zooveel gewonden kermde, dat een soldaat ze « de brug der zuchten » noemde. Zoo brak de nacht van den 24ⁿ op den 25ⁿ aan.

Maar we moeten van dien 24ⁿ, den Zaterdag, nog meer verhalen.

Er was eindelijk hulp gekomen en wel van de Franche divisie Grossetti, die zich zoo aan de Marne onderscheiden had en een keering bracht, toen de toestand ook daar kritiek was.

In den nacht van den 23ⁿ rukte ze Veurne binnen.

Minister Vandervelde beschrijft dat in zijn boek: « La Belgique envahie » als volgt:

« Den 23ⁿ Oktober was ons centrum ingedeukt.

Ik was dien dag te Ramscapelle op de commandopost van den generaal-bevelhebber der 1^e divisie en voor de eerste maal woonde ik een dier hel-

sche kanonnades bij van den modernen oorlog, welke op de Belgische stellingen een stortvloed van projektielen wierp.

In schijn was het slagveld verlaten. Buiten eenige soldaten naast ons verborgen in de gracht langs den weg, zag men niets, niets dan de granaten, die van alle zijden aanvlogen, en nu en dan een man snellende van de eene loopgraaf naar de andere, zooals konijnen in de duinen uit het eene hol komen om in een volgende te verdwijnen.

Maar daar verder, voor den spoordam moest men man tegen man vechten, en ik zag hoe bij het nieuws dat voortdurend gemeld werd, het voorhoofd van den generaal duisterder werd: neen, ze zouden vandaag wel niet doorbreken, maar wat ging er morgen gebeuren als de Franschen, welke men verwachtte, niet ter hulpe kwamen?

Tegen den avond keerde ik naar Veurne terug, het hart vol angst, toen onze auto aan den ingang der stad stil moest houden en iemand mij zegde:

« Er is een wapenschouwing op de Markt. »

Een wapenschouwing op zulk een oogenblik. 't Was onwaarschijnlijk en toch was het waar.

Inderdaad hield men revue op het schilderachtig plein, dat door de Duitsche granaten nog niet geschonden was.

De Koning was daar, generaal Joffre ook, en voor hen defileerden soldaten: eenige bataljons jagers in bestofte uniformen, maar lenig, vlug van beweging, vol oorlogsvuur, de voorhoede der troepenmacht, welke ons hulp kwam bieden.

Wij waren niet meer alleen... eindelijk! Frankrijk was daar, Engeland wat verder bij Ieperen. En van aan de Zee tot de Vogeezen zou de onafgebroken, geweldige muur gevormd worden.

Reeds den volgende dag, trad een brigade der 42^e divisie bij Tervate op.

Tot zoover de heer Vandervelde.

Feitelijk hadden de Franschen een ander plan. Ze wilden naar Oostende om dan de Duitschers op de flank te vallen. En een deel der troepen begaf zich dan ook naar Nieuwpoort.

We zullen ze aan 't werk zien, wanneer we de krijgsbedrijven bij Nieuwpoort nader bespreken.

Ons hoofdkwartier vroeg echter dringend om hulp in het centrum.

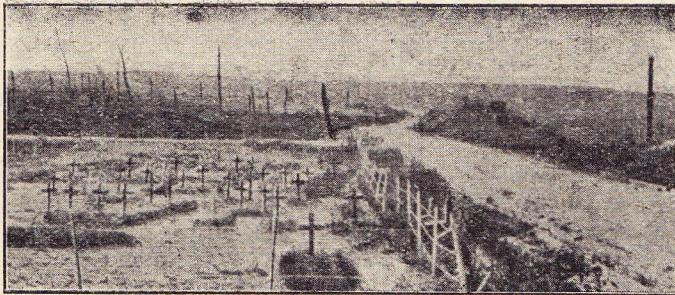
X.

De Franschen bij Tervate. — De Duitschers te Schoorbakke. — Terugtocht op den Grooten Beverdijk.

Grossetti zou dus trachten den vijand uit de bocht van Tervate te werpen. Links van de Franschen stond onze eerste divisie, rechts het 10^e linie en het 2^e jagers, die wij reeds volgden.

Nog zuidelijker streed het 11^e linie, door Ronarc'h van Diksmuide weggehaald om daar bij de petroleumtanks den opmarsch van den vijand te helpen breken.

De verschijning der bondgenooten wekte nieuwen moed. Men had hen zoo lang verwacht. 't Was zoo dikwijls gezegd, dat ze zouden komen; 48 uur weerstand. Dat werd op 15 Oktober ge-

Engelsche begraafplaats te Zillebeke.

vraagd! Men schreef nu 24 Oktober. De 48 uur waren tien dagen geworden.

48.000 geweren en 6000 fusiliers, tegenover 150.000 man met een geweldige artillerie. « Deze wanverhouding zou slechts tijdelijk zijn », lezen we in het reeds genoemd boek van minister Vandervelde.

« Aan de afgematte Belgen, uitgeput, misschien ontmoedigd, maar zeker gedecimeerd door het beleg van Antwerpen en door acht dagen pijnlijk terugtrekken, vroeg het Fransch opperbevel slechts een ding: volhouden, gedurende 48 uur... tot versterking kwam.

Maar zou men zelfs 48 uur kunnen stand houden? De besten betwijfelden het.

Den 15ⁿ Oktober ontmoette ik op de Groote Markt van Veurne Paul Lippens, groot-eigenaar en groot-nijveraar, die zich bij het begin van den oorlog als eenvoudig soldaat aangemeld had, en die negen maanden later door een verloren kogel gedood zou worden.

Hij zei het mij zeer duidelijk:

« Als het leger in zijn huidigen staat, twee dagen kan weerstaan, zal het een wonder zijn. »

En nu weerstond het tien dagen. Maar welk een toestand.

Halen wij nog even Willy Breton aan over zijn jagers:

« De uitgeputte jagers hadden zelfs de kracht niet meer om nog te klagen. Zij wisten slechts dat een onverbiddelijk bevel hen dwong zich ter plaatse te laten doodden, en stoiek bleven zij op hun post. Wanneer een stormvlaag schroot den dood in hun rangen kwam zaaien, zegden de jagers op doffen toon, terwijl zij hun makkers bekeken die zoo juist den geest hadden gegeven:

« Zij zullen niet meer lijden... »

En dan in de hoeve, waarvan we reeds zeiden, dat men er de gewonden had heengebracht. De ongelukkigen lagen daar op stroo te kreunen, te kermen, te ijlen.

« De geneesheer, de aalmoezenier en het ziekenpersoneel wijdten hun onvermoeibare zorgen aan al deze lijdenden, doch bleven machteloos om de verschrikkelijke ellende te lenigen. Kapitein Smets, door een kogel in de wang getroffen, wilde de anderen nog helpen verzorgen. Hulponderluitenant Calonne, een dappere, die pas uit de gendarmerie kwam, had zich tot aan de hulppost gesleept, de beide dijen door een kogel doorboord, en weigerde de edelmoedige hulp van den luitenant

vaandrig, Dengis, die had aangeboden hem op zijn rug te dragen:

« Neen, laat maar », had hij gezegd, « één enkele is genoeg; gij hebt het recht niet u voor mij te laten doodden. »

En zijn smart bedwingende, doorliep de heldhaftige officier, die bij iederen stap zijn bloed verloor, den verschrikkelijken kruisweg, om eindelijk, ten einde krachten, op de binnenplaats van de kleine hoeve neer te zinken, waar hij slechts een bundel stroo vroeg om uit te rusten. Luitenant Dengis, die gelukkiger was, vervoege later den staf en had slechts een punt van zijn kapotjas door een granaatscherf verscheurd. »

En zoo was het nu over de gansche lijn. Tegen den spoordijk lagen mannen van het 8^e, van de grenadiers, van de karabiniers, als menselijke wrakken zonder wilskracht meer, zonder moed, zonder levenslust.

Men moest de slapenden wakker schudden, door stompen in de lendenen opjagen, om ze weer in het vuur te drijven. Men kon niet meer, neen, men kon niet meer, en toch, het moest. Zoo lag het 7^e verder Noordwaarts bij Sint-Joris. Welk een marteling langs de bloedige rivier.

Ja, het was tijd, dat de hulp kwam. Men geloofde er niet meer aan, 't was immers altijd gezegd, ook vroeger, van Luik af en men had altijd alleen gestreden.

Doch nu waren ze daar, de bondgenooten, nu ging de divisie Grossetti van uit Pervijse een aanval doen!

Hun verschijning was reeds een troost: goed uitgeruste, wel gevoede troepen. En onze arme jongens, in hun verscheurde uniformen, met den honger grijnzend in den blik, ze geleken daarbij schimmen!

Grossetti was zeer optimistisch.

Op den morgen van den 24ⁿ, had hij de hoeve « Vogelsteen » verlaten, vertelt M. Baulu.

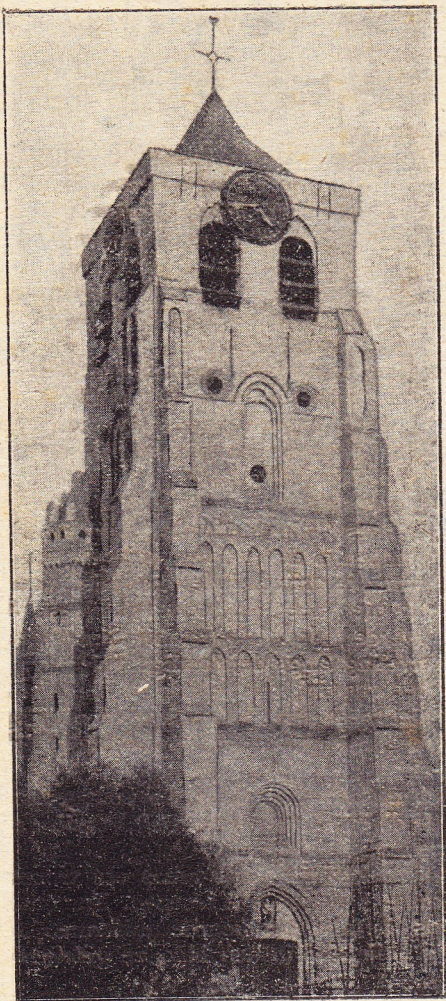
« Hij trok door het gebombardeerde Pervijse en hield stil bij den spoorbarreel, voor de kleine statie in rooden steen, vanwaar men met het bloote oog het grootste deel van het slagveld kon overzien: op den achtergrond de lijn van den IJzer, links de weg met boomen belijnd naar Schoorbakke, in 't midden Stuivekenskerke waarvan de zwart geblakerde toren, die den vorigen nacht in vlammen opgegaan was, tegen het loover van Vicogne scheen te rusten; rechts de hooge toren van Oud-Stuivekenskerke, welke dien dag onder de beschieting bezweek, verder nog, tegen de rivier, de ronde vormen der petroleumtanks en aan den einder het brandende Diksmuide.

Rustig zijn sigaret rookend, ziet de overste onder het vuur zijn troepen vertrekken. Zijn bevel aan de officieren luidt:

« Richtpunt Stuivekenskerke. »

Als de laatste soldaat vertrokken is, naar de doodelijke moerassen, laat de generaal twee stoelen brengen, zet zich voor het station te midden der ontploffende granaten, en meent reeds tegen een officier van den Belgischen staf te kunnen zeggen:

« Mijnheer, gij kunt aan uw generaal melden, dat mijn troepen de loopgraven hernomen hebben, welke door de uwe verlaten werden. Ik zal ze aan

De monumēntale kerktoeren van Woumen.

uw mannen overgeven en mijn divisie vertrekt dan naar een ander doel. »

Maar helaas, weldra krijgt alles een ander uitzicht. De regen van projectielen en het netwerk der kanalen verbreken al spoedig de eenheid der Franschen: de formaties loopen uiteen, de krijgers wankelen en stuiken in de vlieten, hun strijd-lust brengt hen toch tot Vicogne, maar voor die veste, nu met mitrailleurs bezet, zijn de verliezen zoo verschrikkelijk, dat ondanks hun wilskracht, de Franschen verplicht zijn te wijken tusschen Stuivekenskerke en den spoorweg, in de Belgische loopgraven. » (1)

Ja, 't was een tragische dag, die van den 24ⁿ.

Dezelfde geweldige strijd woedde ook wat noordelijker bij Schoorbakke, eveneens een voornaam punt, waar de weg Brugge-Veurne den IJzer kruist.

De 1^e divisie bezette dezen sektor, en verdedigde het bruggehoofd zoo dapper, dat dit tot den avond van den 23ⁿ bestand blijft, tegen alle vreeselijke bestormingen van den vijand. Pas toen werd de brug opgeblazen.

Aan den weg naar Pervijse lagen het 4^e en het

24^e linie, rechts van hen moesten de karabiniers en grenadeiers wijken, tot aan het kanaal, den Grooten Beverdijk. In deze omgeving stonden eveneens een bataljon van het 2^e jagers en twee bataljons van het 3^e jagers.

Had men dus Schoorbakke hardnekkig verdedigd, zoodat de tegenpartij, die voortdurend versche benden uit Schoorbakke zond, niet over den IJzer dringen kon, den 24ⁿ dreigde het gevaar van dezen kant der rivier uit 't Zuiden. We weten het immers, dat de Duitschers bij Tervate over den IJzer waren, en bij hun groot offensief, zonden zij hun afdeelingen niet alleen links naar Diksmuide, maar ook rechts in de richting Schoorbakke.

Deze laatste drongen tusschen de stellingen van het 4^e linie. Daardoor werd de verdediging zeer verzwakt en slaagde de vijand er in, ook Schoorbakke zelf te bemachtigen.

Dat was noodlottig, want van dit punt leidden drie wegen heen, een naar Ramscapele, een naar Pervijse en de derde naar Boitschoeke.

Het eerst moest het 2^e grenadiers wijken, naar de vaart « Groote Beverdijk » en dadelijk nam de Duitscher de « Groote Hemme », een belangrijke hoeve, welke te midden van een wal lag.

Ten Zuid-Westen drong hij door tot aan de Blauwvoegbrug, ook op den Beverdijk, waar grenadiers, jagers en voetvolk hem tegenhielden. Zoo werd hier dus een nieuwe linie gevormd, die van den Beverdijk.

Ja, 't was een geweldige dag. We hebben nu gezien hoe het dezen 24ⁿ in het voornaamste deel van onze stellingen toeging.

Uit Thielt waren dringende bevelen gekomen, kost wat kost door te breken. Op verliezen werd niet gelet... Geen offers mochten te zwaar zijn, om nu eindelijk den weg naar Frankrijk te banen.

Al te lang reeds was het Duitsche leger voor die zwakke IJzerlinie opgehouden.

't Grootste gevaar voor de bondgenooten dreigde tegen Diksmuide aan. Hoe werd er daar geworsteld om den grauwen vloed tegen te houden.

Tegen den avond, lagen de mannen vermoeid neer, hun stellingen behoudend. We zagen reeds hoe het bij de jagers was. Zoo was het overal.

En nog vreeselijker werd het schouwspel, toen dien Zaterdagavond de petroleumtanks doorschoten werden. De brandende vloeistof liep uit de ketels. 't Was als bij Antwerpen, tijdens den terugtocht, of neen, erger, want hier vloeide het vocht in de vlieten en dwarrelde de verstikkende rook over de vlakte, waar de soldaten zich ingegraven hadden en op hun post blijven moesten, blijven in die verpeste atmosfeer, in het rijk van verwoesting en dood.

Sommige groepen vluchtten, met de rilling van den dood over de leden, met den angst in den blik. Maar wat baatte het? Slechts weinigen ontsnapten aan de gendarmen welke de wijkenden opzochten en onverbiddelijk terug joegen, in die hel, desnoods onder bedreiging met den revolver.

Zaterdagavond nu! Die was altijd zoo vreedzaam geweest, in Veurne-Ambacht, wanneer de rust van den naderenden Zondag reeds over de net geschuorde dorpjes en opgekuischte hoeven lag, als het landvolk tevreden huiswaarts keerde.

En nu... En dan de Zondagmorgen, die aanbrak,

1) « La Bataille de l'Yser. »